

A sarlós-mozgalom társadalmi gyökerei

Amikor a sarlósok gombaszögi táborának őrsi zászlóin 1928. augusztusában megjelent a forradalmi munkásmozgalom egyik szimbóluma, a vörös sarló, joggal döbbenetek meg a szlovákiai magyar kisebbség „hivatalos” konzervatív vezetői. Elismerhetjük, nem volt könnyű dolguk. A cserkészlilium helyét természetes, s egyben kihívó nyíltsággal elfoglaló politikai jelkép kézzelfoghatóan utalt a fiatalok gondolkodásában végbemenő változásra, amelytől jobban féltek, mint az idegen államhatalomtól.

A Gombaszögön bekövetkezett megdöbbenést kisebb-nagyobb riadalmak természetesen már korábban is megelőzték. Mintha kísértet járt volna, a legkülönbözőbb helyeken és alkalmakkal, valamiféle „új mentalitásnak” nevezett szokatlan gondolkodásmód körvonalai kezdtek a huszas évek derekán a kisebbségben kirajzolódni. Az egyik gimnázium Mária-kongregációjának gyűlésén Ady-verseket szavaltak, más alkalmakkal Petőfinek a konzervatív tanár fülében istenkáromlás-szerűen ható sorait mondta el szavalóverseny keretében az egyik diák: „Itt a nyíl! Mibe lőjem? — Királyi szék áll előttem...”

Az új nemzedék természetesen antimilitarista is volt, s ebben Ady volt irodalmi tanítómestere. Ady mellett Móricz Zsigmond és Szabó Dezső könyveit forgatták a fiatalok, és kétségtelenül a „triász” tanítványa volt irodalmi vezérük: Győry Dezső is. Vagyis a konzervatív és klerikális körökben átok alá helyezett modern magyar irodalom meghódította a fiatalokat, akik ezen a nyomon haladva nemsokára eljutottak a szocialista Kassák Lajoshoz is.

A szellemi fejlődéssel párhuzamosan haladt az ugyancsak nyugtalanító mozgalmi fejlődés, a szervező tevékenység. A sarlósok valami belső lendülettel hajtva „meghirdetik” a cserkészmozgalom, majd az önképzőkörök „reformját”. Megindul a szociográfiai vándorlás mozgalma, vagyis lépten-nyomon és rendszerint a passzív vagy tehetetlen nevelők feje fölött, kívülről kezdeményezett és a középiskolások körében is egy ideig akadálytalanul terjedő akciók egész sorozata. A mozgalom szervezése közben már a Szent György Kör, a sarlós mozgalom csíráját jelentő főiskolás csoport megfogalmazza az egész kisebbségi fiatalság megszervezésének és művelődésének igényét és tervét. A Sarló hovatovább irányító tényezővé válik, mozgásba hozza az egész főiskolás és részben a középiskolás ifjúságot, később, 1930 körül pedig szinte a teljes magyar kisebbséget.

Ebben a fejlődési szakaszban kerül érintkezésbe a Sarló fiatalsága a forradalmi munkásmozgalommal. Kezdeményezéseinek és akcióinak jelentőségét bizonyítja, hogy Fábry Zoltán, a szlovákiai magyar szellemi élet baloldali vezéregyénisége veszi őket szemügyre és tűzi azonosmód — tollhegyre. A vele és más munkásmozgalmi vezetőkkel folytatott, olykor bizony kemény és keserves polémiákban tisztázódnak az elvek, válik a romantikus népiéből egyre inkább szocialista jellegűvé a Sarló mozgalma. Eközben bontakozott ki tulajdonképpen maga a mozgalom is, amely tagjait egy egész életre szóló élménnyel ajándékozta meg.

Mi is volt a Sarló mozgalma, amely csaknem tíz éven át termékeny nyugtalan-ságban és mozgásban tartotta a polgári Csehszlovákia magyar kisebbségét? Vizsgáljuk meg, milyen földrajzi, politikai, gazdasági és társadalmi tényezők határozták meg kialakulását, szabták meg pályáját, és döntötték el a végén a — talán idő előtti — felbomlását?

A sorsdöntő körülmény az 1918-as államfordulat volt — ahogy magyarra fordított kifejezéssel nevezték Csehszlovákiában az új állam megalakulását. Az Osztrák-Magyar Monarchia, a feudális és dinasztikus érdekek összefűzte császári-királyi birodalom romjain új államok születtek. De a Duna-medence politikai újjárendeződése társadalmi következményeket is vont maga után, átalakult, részben forradalmi változáson ment át a társadalmi rend, és majdnem mindenütt összeomlott a feudalizmus.

A csehszlovákiai magyar kisebbséget a gazdaságilag és társadalmilag legfejlettebb új államhoz kötötte sorsának fordulata. A Kisalföldtől s a Garam-melléktől a Tiszamelléig terjedő terület magyarsága a Csehszlovák Köztársaság államhatárai közé került. Az eddig zárt magyar etnikai terület részeként a természeti viszonyok és a központosító közlekedési hálózat hatására dél felé tekintő területből az új állam idegen nyelvű peremterületévé vált, ahol egészében véve harminc (helyenként csak néhány) kilométer szélességű sávot alkotott. A háromnegyed milliónyi lakosság mintegy négyszáz kilométer hosszúságú területen helyezkedett el, délről az államhatár, északról az etnikai határ közé zárva.

A leghátrányosabb földrajzi helyzetű magyar kisebbség azonban politikai, gazdasági és társadalmi szempontból a legelőnyösebb helyzetű magyar kisebbség volt. Csehország, a felbomlott monarchia ipari fellegvára, hatalmas ipari termelőerejével, a többi utódállamhoz képest erőteljesen fejlett ipari ország volt, ahonnan az ipari életforma a cseh ipar diadalmos térhódítása mellett terjedni kezdett a magyarlakta területeken is. A parlamentáris demokrácia is ebben az országban volt a legfejlettebb. A fejlett cseh polgári, politikai és gazdasági viszonyoknak természetes folyományaként a különféle, részben polgári és kispolgári cseh politikai pártok kiépítik szervezeteiket a huszas évek közepére Szlovákiában és magától értetődően a magyar lakosság vidékein is. Szervezőik járják a magyar falvakat, megalakítják magyar tagozataikat, csoportjaikat. A magyar szegények — akik a történelemben első ízben formálisan egyenrangú állampolgárokká váltak — nyíltan politizálhatnak, szervezkezhetnek. Fokozza a fejlemény jelentőségét, hogy a politikai szervezkedés mellett megindul a gazdasági szervezkedés is, megalakulnak — falun is — a szakszervezetek, amelyek hamarosan működni kezdenek. Kitérnek a kisalföldi közép- és nagybirtokokon a földmunkás-sztrájkok.

Am ezekkel a fejleményekkel egyidőben már valami más, újszerű társadalmi és gazdasági jelenségek is mutatkoznak. A demokratizálódó politikai élet és a polgári életforma térhódítása mögött mindinkább kirajzolódik az új államban a cseh ország-részek fejlett kapitalista gazdaságának főlénye, a monopolizálódó pénzgazdálkodás és a nagyipar meghatározó szerepe. A nagy cseh bankok mind több szlovákiai ipari üzem felett szerzik meg az ellenőrzést, s fiókjaiak sorra alakulnak meg a magyar kisvárosokban is. Az ipari és kereskedelmi nagyvállalatok magukba olvasztják a nem nagyszámú magyar, illetve a magyarországi nagytöke érdekkörébe tartozó vállalatot. A cseh iparvállalatok és kereskedelmi cégek elárúsító helyei egymás után nyílnak meg Érsekújvárott, Komáromban, Léván, Rozsnyón stb. Különösen jellemző ebből a szempontból a híres cipőkirály, a zlíni Bata terjeszkedése, amely a magyar cipész és csizmadia kisiparosok ezreit dönti válságba. Vagyis a fejlett cseh nagyipar tőkés rendszere visszaszorítja és gúzsba köti — a szlovákkal együtt — a magyar kisipart, s ily módon megmutatja a polgári demokratikus rendszer politikai előnyei mellett a kapitalista demokrácia hátrányait is.

Mindezt csak fokozza, hogy a nyugati ipari és a keleti mezőgazdasági jellegű területek egyesítése az új államban az egyenlőtlen gazdasági fejlődés veszélyes következményeit is felidézti, sőt az ún. utódállamok közül éppen Csehszlovákiában a legfeszültebb s egyben a legtanulságosabb formában. Ezek a fejlemények természetesen nemcsak a kisebbségi magyarságot érintik. A szlovák kommunista publicisták meg is fogalmazzák a cseh országrészekkel szemben a gyarmatpolitikai törekvések irányzatának vádját.

A mezőgazdasági jellegű magyar területeket a piacszerzésre irányuló gazdaságpolitikai törekvések kevésbé sújtották ugyan, annál érzékenyebben érintette viszont társadalmi és nemzetiségi szempontból az új állam egyik legfontosabb gazdasági intézkedése, a földreform tendenciózus végrehajtása. Az imperialista szellemű földreform súlyos következményeként a magyar mezőgazdasági proletariátus száma nem csökkent, munkalehetőségei azonban csökkentek. A felosztott magyar nagybirtok egy részét ugyanis telepések, sőt bizonyos részét ún. maradékirtok formájában idegenek kapták a helybeli magyar földnélküli és szegényparasztok helyett.

Aligha volt kisebb jelentőségű — más vonatkozásban — a polgári demokrácia szabadságjogainak megvalósulása. A két világháború közötti időben minden bizonynyal Csehszlovákiában volt a magyar falusi szegénységnek a legtöbb politikai joga. Főleg itt volt lehetősége a hamarosan megalakult kommunista párthoz való csatlakozásra, s ezáltal a kizsákmányolás ellen a hatalmas tömegszervezetekben tömörülő cseh és szlovák proletariátussal vállvetve vívott küzdelemre. A legalábbis bürokratikus közönyös államhatalommal ellentétben itt testvéri érzelmű szlovák és cseh néptömegekkel találkozott, amelyeknek szervezeteibe beilleszkedve megismerte a politikai jogokért folytatott küzdelemnek és a modern osztályharcnak módszereit és taktikáját.

Más szempontból volt felrázó hatása a cseh ipari civilizációnak és városi életformának. A fennhéjázó feudális gőg és az arisztokratikus életmódot majmoló kispolgári szolgálalkúság szinte teljes hiánya különösen a fiatal értelmiségieket ragadta meg. Főleg a népi származékokra jellemző gyakorlatias, józan cseh életformának, valamint a fiatal szlovák társadalom természetes és őszinte népiességének hatását csak fokozta, hogy a vezető állású állami tisztviselők Magyarországra távozása s az anyagi, politikai hatalmától megfosztott nagybirtokosság bukása folytán a csehszlovákiai magyarság

„elvesztette” uralkodó osztálya jelentős részét. Talán ebben rejlik az egyik legfontosabb körülmény, amely a Sarló fiataljainak a számarányukhoz és objektív lehetőségeikhez mérten aránytalanul nagy befolyását magyarázza.

A magyar kisebbségnek — egy-két kis hatósugarú városon kívül — nem volt meghatározó befolyású szellemi központja. Ennek megfelelően nem voltak tágabb, pláne országos hatáskörű, elismert művelődési intézményei, illetve ilyen intézmények élén álló, irányt mutató vezetői sem. Az államfordulat után a papok, a pedagógusok, egy-egy helyi egyesület vezetői maradtak meg csupán. A közeleti vezetők szerepét nagyobbára ügyvédek töltötték be. A papságot azonban túl mély gyökerek fűzték a magyar feudális életformához, a pedagógusok — mint az államtól függő réteg — viszont visszahúzódtak az iskolák falai közé. A társadalom szellemi irányításában keletkezett új valósággal kihívta — jelképesen szólva — a kormánykerék megragadására a fiatalokat.

A Sarló fiataljainak fejlődésében nagy szerepet játszottak az emigránsok. A fiatalok sokat tanultak tőlük, főleg a napi és a pártpolitika zibvásárától magát kényesen elhatároló *Barta Lajostól*, később pedig a fölényes tudású és ragyogóan vitázó *Balázs Bélától*. Az emigráns sajtó fokozódó figyelemmel is kísérte a mozgalom fejlődését, rokonszenvező magatartása azonban idővel erősen megváltozott. Megváltozott persze magának az emigrációnak a helyzete is. A forradalmi balszárny, amely a huszas évek elején — főleg Kelet-Szlovákiában — színvonalas napi sajtót, sőt a szlovákiai magyar irodalmi élet megindulását elősegítő folyóiratot is alapított, időközben nagyjából eltávozott a konszolidálódó polgári köztársaságból és egy ideig Németországban, Franciaországban és később a Szovjetunióban talált menedéket. A visszamaradt, többnyire reformistákból, volt szociáldemokrata politikusokból álló gárda a revizionista propaganda, a feudális és klerikális reakció ellen tüzelve tudomást sem vett a kisebbség sokszor fontos érdekeit, olykor az elemi emberi jogokat sértő politikai és gazdasági kormányintézkedésekről.

Ezek a kérdések áthidalhatatlan ellentétbe állították a Sarlót egyébként nagyrabecsült, haladó tudósokkal, pl. *Jászi Oszkárral* is. Az emigráns sajtó munkatársai közül sokan nem értették meg a kisebbségi érdekvédelmi politikai tevékenységet, amelyet egyesek földhöz ragadt, lokális kontárkodásnak tekintettek, vagy pedig olyan távlat nélküli holtvágánynak, amelyet az érvényesülni vágyó, haladó, eszmélkedő fiataloknak el kell kerülniök. Hosszú beszélgetések, szenvedélyes viták, éles sajtópolémia kísérték a Sarló fejlődésének ezt a szakaszát. A fiatalok nem tudták elfogadni azt a nézetet, hogy a demokratikus jogok, a szocialista követelmények hangoztatása mellett nincs szükség a kisebbség jogainak külön védelmére, amelyet a parlamentáris demokrácia úgyis automatikusan megold. Azzal meg végképp nem tudták magukat azonosítani, hogy a nemzetiségi sérelmek megszüntetésének a demokrácia és a műveltség formájában végrehajtott asszimiláció a leghumánusabb módja.

A történeti magyar állam bukását törvényszerűnek fogva fel, a bukást többek között előidéző türelmetlenség, elnemetlenítő törekvések, a terjeszkedő nacionalizmus újra való felbukkanását és az ilyen fejlemények feletti szemhúnyást semmiképpen nem tudták összeegyeztetni egyre határozottabbá váló szocialista meggyőződésükkel.

Mindenekelőtt a nagy port felvert koszorú-affér nyomán rajzolódott ki előttük világosan a felismerés, hogy a nemzetiségi elnyomás megszüntetésének — különösen az egymásba ékelődött népek lakóhelyén, Kelet-Közép-Európában — az osztályelnyomás megszüntetése a feltétele. Ebből a felismerésből egyenesen folyt a következtetés, hogy a nemzetiségi jogokért folytatott küzdelmet össze kell kapcsolni a forradalmi osztályharcra. Nem is volt nehéz ehhez az igazsághoz eljutnia a Sarlónak, hiszen szinte napról napra láthatta, hogy a Csehszlovák Kommunista Párt politikájában miként kapcsolódik össze a proletariátus érdekeiért vívott küzdelem a kisebbségek védelmével.

Emlékezetes megnyilvánulása volt ennek *Julius Fučík*nak, a mártír cseh kommunista újságírónak nevezetes, vallomásszerű üdvözlése a Sarló 1931 őszi kongresszusán, amikor Csehszlovákia forradalmi munkásosztályának együttérzését és teljes szolidaritását tolmácsolta a Sarló fiataljainak.

Ez azonban már a nagykorúvá vált mozgalom időszaka. A sarlósek az 1930-as évek elejére ifjúsági vezetőkben képzett szocialista értelmiségiekké váltak. Szervezkedésükben, különböző mozgalmi akcióikból az évek folyamán olyan jellegzetes irányzat alakult ki, amelynek egyes fejezetei egymásba folyva szinte egy egységes társadalom-és művelődéspolitikai elgondolás körvonalait sejtetik.

A vállalkozás a cserkészlet „megreformálásának meghirdetésével” kezdődött. Az önmagába merült cserkészlet népi feladatot kap. A városi cserkészfiúk felkeresik a fa-

lusi fiatalokat, Elszórakoztatják, játékokra és dalra tanítják őket, s közben maguk azok, akik a legtöbbet tanulnak. Móricz Zsigmond hamarosan felismerte a kezdeményezés jelentőségét. A híres országjáró Gyalogolni jó címmel megragadó cikket írt a losonci A Mi Lapunkba, s ebben felvázolta a nép- és az országismeret aktív programját. De hogy mennyire a cserkészfiúk tanultak inkább a kezdeményezésből, azt világosan mutatja a fejlődés. 1925—1926-ban mesedélutánokat kezdeményez a Sarló, 1927—1928-ban regősjárást szervez, s ennek keretében a falusi serdülőkkel találkozni a cserkészek. 1930-ban megszervezi a szociográfiai vándorlást, s ennek már a népelet, a termelési viszonyok és a szociális helyzet, a népbetegségek, az osztály- és a gyarmati kizsákmányolás jelenségeinek vizsgálata a programja.

Természetesen beleillett a jelzett témákban megnyilvánuló fejlődésbe az a szakasz is, amelyet a fiatal szlovák kommunista értelmiség lapja, a DAV „parasztmiztikának”, Fábry Zoltán pedig (a Korunk hasábjain) „etnográfiai szocializmusnak” minősítve oly szigorúan megbírált. Kétségtelen, hogy főleg Fábry Zoltán elvi marxista bírálata elősegítette a tisztázódást, de a fiatalok tájékozódása lényegében véve eredetileg is haladó irányú volt. Az elvesztett államiság helyett a népiség lesz a vezérlő csillaguk. A tábortüzek közösségébe elvegyült falusi fiatalok részéről sok helyütt felcsendülő Internacionálé pedig felvilágosíthatta a regősöket, hogy a falu fiatal dolgozója a nemzetközi forradalmi munkásmozgalom hívei már. Ez a tapasztalat is hozzájárult a nevezetes szociográfiai kérdőívek kidolgozásához, amit nyugodtan tekinthetünk a már-már tudományos igényű szocialista társadalomszemlélet kezdeti megnyilvánulásának.

A fejlődés természetes további fejezete a szemináriumi mozgalom megindítása, amellyel egy modern, népi kötöttségű szocialista szakértelmiség felnevelését tűzi ki célul — a népeletnek, a parasztság és a munkásság szociális és egészségügyi viszonyainak, a falusi lakásvizonyoknak tanulmányozásán át — a Sarló. A látókör tágulását és a tájékozódás irányát viszont meggyőzően bizonyítja, hogy az építészek tanulmányozzák pl. a dessau *Bauhaus* törekvéseit, kapcsolatra lépnek a híres cseh építésszel, *Jiří Krohával*. Ide tartozik egyébként az is, hogy a szlovák Szocialista Akadémikusok Egyesülete — amelynek vezetői ugyancsak félreérthetetlenül mutattak rá a népies romantika frazeológiájában rejtőző veszélyekre — a szociográfiai vándorlás, vagyis a személyes tapasztalaton alapuló, tudományos igényű népismeret módszerét maga is átvette.

A társadalomtudományi tisztázódás folyamatának volt azonban egy mindezeknél fontosabb következménye. A sarlósok kénytelenek voltak felismerni, hogy a népi jelleg megőrzése, a népbetegségek megszüntetése, a gyarmati és az osztálynyomás, kizsákmányolás felszámolása jelentősen túlhaladja annak az ifjúsági mozgalomnak kereteit és lehetőségeit, amelyet a kispolgári begubózottság és a reakciós nacionalizmus ellen fellázadva a cserkészcsoportok keretei között megindítottak és a főiskolások nem sokkal tágabb szervezeteiben folytattak. Fejlődésük iránya láthatóan a forradalmi munkásmozgalom, a kommunista párt felé mutatott, s ez az irányzat akkor, amikor a mozgalom tagjai a diákélet végére értek — nem törésekkel ugyan —, érvényesült is. Egyesek a Fábry Zoltán szerkesztette *Az Út*, mások az Ostravában megjelenő *Magyar Nap*, ismét mások a Korunk hasábjain folytatták azt, amit a Sarlóban megkezdtek.

Fél évszázad távlatából visszanezve tárgyilagosan megállapítható, hogy a Sarló az imperialista világháború után a Duna-medencében kialakult helyzetben a csehszlovákiai magyar kisebbség életének tudományos igényű, marxista elemzése alapján a forradalmi munkásmozgalom sajátos társmozgalmává fejlődött. A sarlósok a magyar politikai gondolkodásnak olyan értékes iskoláját járták ki, amely a nemzeti kisebbségek létének és fennmaradásának ügyét összekapcsolta a szocialista társadalomért folyó osztályharcral, s így egy kispolgári többségű néptöredék számára utat tudtak mutatni a jövő felé. A magyarság Duna-medencei szupremáciájának elavult és veszedelmes gondolatát elutasítva, népi nívóitukhoz szívósan ragaszkodva, belső, népi törekvéseik megvalósításán munkálkodva, úgy építették a szlovák és a cseh néphez fűződő kapcsolataikat, hogy kezdeményezéseiket a szocializmus jegyében összebékülő népek számára megszívlelendő tapasztalatnak tekinthetjük.

Horváth Ferenc

